

Vajda Miklós

ÉJ VOLT, EGY SÍRÓ MAGYAR KÖLTŐVEL AZ ÁGYON

Nem állíthatom, hogy közeli barátok lettünk volna, de jóban voltunk. Ferenczy Béni-éknél ismertem meg Pilinszky Jánost az ötvenes évek közepén. Mindketten gyakran jártunk föl oda, mert a szobrász műterme a bölcs derű, a nyugalom és az igaz művészet boldogító szigete volt azokban a förtelmes időkben. A Szépirodalmi Kiadónál, amelynek lektora voltam, János külső korrektorként működött. Mikor a *The New Hungarian Quarterly* irodalmi szerkesztője lettem, János olykor betoppant a Rákóczi úti szerkesztőségbe beszélgetni. Angol és amerikai költőket sikerült rávennem magyar versek fordítására nyersfordítások alapján; számos Pilinszky-verset is közöltem szép fordításban, még mielőtt Ted Hughes Csokits Jánossal megcsinálta volna a maga Pilinszky-kötetét. Jánost, noha nem tudott angolul, érdekelte verseinek nyelvhatáron túli sorsa. Nézegette, izlelgette az angol szövegeket, mint egy zeneszerző, akinek valahol a távolban játsszák a művét, és erősen fülel, mert hallani szeretné, hogyan szól.

Idővel a *Quarterly*ban kiváló fordításban közölt magyar versanyag szerkesztésében könyv alakban is megjelent New Yorkban, aminek eredményeképp négy költőt nagyszabású felolvasókörutra hívtak meg Amerikába. Weöres, Károlyi Amy, Vas, Juhász volt a névsor. Ezt három év múlva, 1980 tavaszán hat költő angliai meghívása követte: Illyés, Weöres, Károlyi, Vas, Pilinszky, Juhász kapott meghívást, de Illyés betegség miatt lemondta, ezért hosszas rábeszélésemre Nemes Nagy Ágnes vállalkozott helyette az útra. London, Glasgow és Bangor, egy észak-walesi gyönyörű középkori egyetemi város voltak a színhelyek. Összesen hét kétnyelvű felolvasásra került sor tizenkét nap alatt. Rövid angol nyelvű bevezető előadás és az egyes költők bemutatása, mint Amerikában is, az én feladatom volt.

A magyar költészetnek valóságos kis diadalútja lett ez a tizenkét nap Nagy-Britanniában, ám a csapatot váratlan csapások és abszurd balesetek egész sorozata érte. Mindjárt legelső este történt a legsúlyosabb, mégpedig Pilinszkyvel, akit Londonban az utcán kiraboltak. Ez az eset az egész útra rányomta a bélyegét, mindenkit földúlt, valósággal hiszterizált. Vas István, akivel évtizedek óta jó barátságban voltam, és újabban még egy házban is laktam, és akire a fizikai erőszak igazán nem volt jellemző, másnap reggel odalépett hozzám a szálloda halljában, és elképesztő erővel megmarkolta mellemen a zakót, majd fél kézzel valósággal fölemelt a földről, s az arcomba sziszegte: „Ha baja történik, én megöllek!” Azzal ellökött, akár egy rongyot, és döngő léptekkel továbbment, mint egy hongkongi akciófilmben. A döbbenettől egyszerűen szóhoz sem jutottam. Csak jóval később jöttem rá, hogy a feleségéért, Piroskáért aggodíksz, aki szívinfarktus után lábadozva jött el vele az útra.

Ő, Vas, lett aztán a következő áldozat: az út csúcspontjának számító londoni színházi fellépésünk előtti éjszakán a szállodai szobájában, útban a fürdőszoba felé elvágódott, és úgy bevverte a fejét a szekrény sarkába, hogy azonnal orvost kellett hívni, aki több öltéssel varrta össze a csúnyán fölrepedt és erősen vérző fejbőrt, s eltiltotta a költőt a másnapi fellépéstől; helyette azután magyarul Juhász olvasta föl a Vas-verseket.

Másnap éjjel Weöreséken volt a sor. Az éjszaka közepén Károlyi Amy halálra rémült hangja ébresztett telefonon: három vadidegen angol tört rájuk, és az ágyuk alatt kutatnak, az istenért, azonnal csináljak valamit. Mire odaértem, elmentek. Ez még kétszer megisméltődött. Csak reggel tudtam aztán kinyomozni, hogy skóciai és walesi távollétünkben a szálloda tévedésből kiadta a szobájukat egy ír sportcsapat tagjainak, akik tökrészen valamilyen táskát kerestek Weöresék ágya alatt, de nem találták.

Utolsó esténken a végig velünk utazó, rendkívül segítőkész és barátságos magyar kultúrattasé lakásán vacsoráztunk. – Annyit hallgattalak benneteket – mondta vacsora után ez az igazán kedves ember –, hogy most azt szeretném, ha ti hallgatnátok egy kicsit bennünket. – Azzal szintén roppant kedves orosz feleségével előhoztak egy gitárt, de az is lehet, hogy balalajka volt, és elkezdtek oroszul érzelmes szovjet dalokat énekelni. A szuperelegáns londoni diplomatanegyed kellős közepén, a modern magyar költészet óriásai egymás pillantását kerülve, az elfojtott nevetéstől hörögve és fuldokolva hallgatták a Mrozek vagy Örkény tollára méltó koncertet.

Még ugyanazon az éjszakán, kora hajnalban durva dörömbölésre riadt föl az altatóktól kábult Juhász Ferenc. Odatántorgott az ajtóhoz, ahol két részeg angol karolt belé, és nagy üdvrivalgással vonszolni kezdte a költőt a lift felé. Minden erejére szüksége volt, mesélte reggel Juhász, aki egy szót sem tud angolul, hogy elszabadulhasson. Mint aztán kinyomoztam, a szállodában Nagy-Britannia hulladékpapír-kereskedőinek évi országos konvenciója zajlott, és két részeg hulladékpapír-kereskedő ivócimborát keresve eltévesztette a szobaszámot. Ez volt a szürrealista záróakkord.

Még az első éjszakán, úgy hajnali két óra felé én is kopogásra ébredtem a szállodában. Halásápadtan, feldúltan, egész testében remegve beállított Pilinszky János. – Kiraboltak! – suttogta, és leroskadt az ágyra. Nagy nehezen tudtam kiszedni belőle, mi történt. A tiszteletünkre adott nagyszabású fogadás után kiadója és egyik fordítója, Peter Jay angol költő elvitte vacsorázni a Sohóba – amely akkoriban még sztriptízbárok, pornómozikkal teli kuplerájnegyed volt. Franciául beszélgettek, mert János nem tudott angolul. Éjfélkor az angol költő, aki Greenwichben lakik, hirtelen fölpatant, és „Lekésem a vonatomat!” kiáltással otthagya Jánost, aki azt sem tudta, hol van. Fizetett, majd kilépett a vendéglőből, hogy taxit keressen. Innen kezdve azonban csak annyira emlékezett, hogy a kövezeten, két parkoló autó közt fekvé tért magához. Hogy mi történt vele, leütötték-e vagy elveszítette az eszméletét, s meddig feküdt a földön – nem tudta. Leintett egy arra járó taxit, amely visszahozta a szállodába, s mikor fizetni akart, akkor fedezte föl, hogy hiányzik tárcájából a hazulról magával hozott több mint hatszáz fontja. Szerencsére a vendéglátó British Counciltől kapott napidíja a nadrágzsebében volt, így ki tudta fizetni a taxit.

Mire idáig ért az elbeszélésben, már csorogtak szeméből a könnyek. Nem tudta magyarázatát adni, hogyan lehetséges az, hogy tárcáját visszatették a belső zsebébe – utcai rablóknak ez nemigen szokásuk. Erőszaknak semmilyen nyomát nem lelte magán, vagyis valószínűtlen volt, hogy leütötték volna. A vendéglő, az utca nevét nem tudta. A hatszáz fontot valutaszámlájáról, engedéllyel hozta ki, mert hifitornyot és sok-sok Bach-lemezt akart venni magának. Hatszáz font elég komoly összeg, több mint ezer dollár, de nem is annyira a pénz elvesztése fáj, magyarázta, hanem a megfosztás brutalitása, az ártatlan áldozattá válás ténye, ez a nem érdemelt durva büntetés, az emberi gonoszság pőre valósága.

– Azonnal föl kell hívnom Párizsban a feleségemet – mondta hirtelen, és máris kérte franciául a szállodai központtól a párizsi számot. A beszélgetést nem hallottam, kimentem a folyosóra. Mikor visszatértem a szobába, kissé megnyugodva, magzati testhelyzetben feküdt az ágyamon.

– Az én szerelmi életem, tudod – mondta majdnem suttogva, és szomorúan legyintett –, egy sivatag. Egy nagy semmi. – Odaültem mellé, vigasztalni próbáltam. És ekkor magas, vékony, szinte gyerekesen sírós hangon valami végtelenül egyszerűt és megindítózt mondott. – Miklóskám – mondta –, légy olyan szíves, simogasd a fejemet. – És lehunyta a szemét.

Bevallom, annyira megszántam, hogy kis híján nekem is könnybe lábadt a szemem. Simogatni kezdtem a fejét, de közben meghatottságomban is kénytelen voltam érzékelni a helyzet teljes bizarrságát. Egyben fölfogtam, hogy hová juthatott a szenvedésben, hol járhat a végső magányban az, aki ilyen elemi emberi érintésre vágyik, erre van szüksége a vigasztalódáshoz, akár egy nem közeli baráttól is. Tudtam, ha bárki más van ott a helyemben, János ugyanezt kérte volna tőle.

Nem ismerek felnőtt férfit, beleértve saját magamat is, aki *bármilyen* bajában, szorongatott vagy kiszolgáltatott helyzetében a végső kitarulkozásnak, az önazonosságának, a szégyennélküliségnek erre a fokára képes volna. Mindhalálig viseljük úgynevezett méltóságunkat, a külvilág, a másik ember felé fordított, gondosan kimunkált arcunkat, még ha belegebedünk is. Ez a felejthetetlenül bizarr és megrendítő pillanat hirtelen új fényt vetett a Pilinszky-versekre is. Hasonlíthatatlan erejük ugyanebből a sérülékenységből, a teljes, kitért gyöngeségből származik.

Pár percig némák voltunk ott a szállodai ágyon, és én simogattam Pilinszky János fejét. Aztán egyszer csak a költő fölállt, megfogta és megszorította a kezemet, közben lehunyt szemmel rám nézett. Igen, rám nézett. Megvolt ez a szokása, hogy lehunyt szemmel és kis fanyar mosollyal kísért néma arcjátékkal, sűrűn, aprókat bólogatva jelezte köszönetét. Azzal kiment a szobából.

Másnap reggel egy teljesen más Pilinszky Jánost találtam a szállodai hallban. Széles gesztusokkal, szinte önmagán mulatva mesélte kalandját a többieknek. Az ügyet már tudta a nagykövetség, a konzul pedig kihívta a rendőrséget. Jánost kihallgatták, jegyzőkönyveztek. Aztán elutaztunk Glasgow-ba, ahol másnap felolvasóesten kellett föllépnünk. A vonaton János, aki alig evett valamit, de cigarettáról cigarettára gyűjtött, s egyik kávé itta a másik után, hamarosan becsipett. Tudtuk, hogy erős antidepresszáns gyógyszereket szed, de hiába próbáltuk visszatartani az ivástól. A whiskytól eufóriás lett, és láthatóan remekül érezte magát, egész úton mesélt, társalgott, élvezte, hogy mindenki kímélte, óvta volna.

Két nappal később Bangorban, a felolvasóestet követő bankett után a szállodába visszaérve walesi kísérőnk búcsúzóul egy borítékot nyújtott át Jánosnak. Elmondta, hogy a londoni lapok megírták a Sohóban történt esetet, s ezen felháborodva a vendéglő személyzete pénzt adott össze, hogy legalább valami csekély összeggel kárpótolja a kirabolt költőt. A borítékban tizenöt font volt. (Ehhez tudni kell, hogy a nemzeti öntudatra ébredés állapotában levő Walesben a hazafias érzelműek gyűlölik az angolokat. Éppen akkoriban sűrűn írták az angol lapok, hogy minduntalan fölgyűjtják Walesben az angol tulajdonú tengerparti nyaralókat.) A derék pincérek és szakácsok egy másik elnyomott kis ország fiával vállaltak szolidaritást adományukkal. János, aki most is be volt csipve, szinte elszállt a boldog meghatottságtól, krisztusi üzenetnek tekintette és zsebre gyűrte a borítékot.

Másnap a közös reggelinél Nemes Nagy Ágnes, a fölbolydult csapatban mindaddig a józanság, a bölcs nyugalom szobra, komor arccal közölte Jánossal, hogy az adományt vissza kell adni.

– Mit gondolnak majd rólunk ezek a walesiek – mondta –, hogy egy magyar költő, aki hat honfitársával együtt utazik, s még a nagykövetség képviselője is jelen van, tőlük kénytelen anyagi segítséget elfogadni? Hogy mi nem is tudtunk volna magának segíteni? Meg kell köszönni a gesztust, de vissza kell adni a pénzt, mégpedig azonnal – jelentette ki ellentmondást nem tűrő szigorúsággal.

János halászápadtan föl pattant.

– Vésztvényszéket akar ülni fölöttem! – sikoltotta. – Egy új Rajk-pert akar! Tiltakozom! Azt a pénzt jó szívvel adták! Ugyanúgy megsebezném őket, ha visszaadnám, mint ahogy engem sebzett meg a rablás!

Ágnes nem hatódott meg.

– Na persze, hisz maga Krisztusnak képzei magát, angyalom, és azt hiszi, hogy mindent megtehet. De most külföldön vagyunk. – Azzal hozzánk fordult. – Szavazzunk – mondta. – Mindenki nyilvánítson véleményt, mert ez valamennyiünket érint. Kezdje maga. – És Vasra mutatott.

Még olyan halandzsázást és mellébeszélést, mint amit ott sorban produkáltunk, ritkán hallottam. János oda sem figyelt, magába süppedve szenvedett. Ágnesnek ugyan igaza volt, de mindenki Jánost sajnálta, senki sem adatta volna vissza vele a pénzt, csak persze nem mert vagy nem akart kereken állást foglalni. Ágnes értett a csűrész-szavarából. Lesújtó tekintettel végigmért bennünket, és asztalt bontott.

A vonaton London felé – ahol még öt föllépés várt ránk – János újra becsípett. Megkért, közöljem majd a British Council képviselőjével, hogy az út további részén nem kíván részt venni, hanem másnap hazarepül. Addig is kéri azonban, hogy még az este küldjenek hozzá a szállodába egy pszichiátert. Kisvártatva még hozzátette, hogy Londonba érve azonnal föl fogja hívni Aczélt, és közli vele, hogy nem veszi át a Kossuth-díjat. A tiltakozásnak is csak azt a módját tudta kitalálni, hogy önmagát fosztja meg egy nagy örömtől.

Mondani sem kell, hogy kérését nem teljesítettem. Üzenetét nem adtam át. Azt hiszem, ő sem hívta föl Aczélt; a Kossuth-díjat mindenesetre átvette. Londonban újra elkapta a nyilvános szereplés vágya és gyönyörűsége. Minden alkalommal átszellemlült, enyhén ripacsos jellegével is ellenállhatatlan versmondása és a személyiségéből sugárzó megfogalmazhatatlan fény hatalmas sikert aratott, azok körében is, akik egy szót sem értettek a verseiből.

A repülőtéren láttam utoljára. Nem tudom, nála maradt-e írásos nyoma ennek a bizarr utazásnak, melyet ő ott és nyomban stációként beleillesztett a maga kálváriájába. Éppen egy évvel később, és éppen a londoni költészeti fesztiválra készülöben halt meg.